

Всесвітня історія очима українських істориків

**присвячена науковому
і педагогічному доробку
фундаторів кафедри,
професорів М.Ф. Александри
та А.Ф. Трубайчука**

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова**

Інститут історичної освіти

Кафедра всесвітньої історії

**Всесвітня історія
очима українських істориків**

*присвячена науковому і педагогічному доробку
фундаторів
кафедри, професорів М.Ф. Александри та
А.Ф. Трубайчука*

Київ - 2012

УДК 94 (100)(087.93)

ББК 63.3 (0)43

П78

*Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
(протокол № 6 від 8 лютого 2012 р.)*

Рецензенти:

Гончар Б.М. – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедру нової та новітньої історії зарубіжних країн КНУ імені Тараса Шевченка;

Даниленко В.М. – доктор історичних наук, професор член-кореспондент НАН України, завідувач відділом історії України другої половини ХХ ст.

Редакційна колегія:

Андрусини Б.І. - доктор історичних наук, професор;
Дробот І.І.- доктор історичних наук, професор;
Лисенко О.Є. - доктор історичних наук, професор;
Потильчак О.В. – доктор історичних наук, професор ;
Сушко О.О. – доктор історичних наук, професор ;
Осмоловський С.О. – кандидат історичних наук, професор
(відповідальний редактор);
Черевко О.С. – кандидат історичних наук, доцент;
Гончар Ю.Б. - кандидат історичних наук, доцент.

Всесвітня історія очима українських істориків, присвячена науковому і педагогічному доробку фундаторів кафедри, професорів М.Ф. Александри та А.Ф. Трубайчука: зб. наук. статей учасників конференції, Київ, 8 грудня 2011 р. / відп. ред. і упор. О.С. Осмоловський, О.С. Черевко, Ю.Б. Гончар. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. – 267 с.

До збірника ввійшли наукові праці, що склали основу доповідей і повідомлень, виголошених та обговорених під час роботи конференції «Всесвітня історія очима українських істориків», присвяченої науковому і педагогічному доробку фундаторів кафедри, професорів М.Ф. Александри та А.Ф. Трубайчука, організованої і проведеної кафедрою всесвітньої історії Інституту історичної освіти НПУ імені М.П. Драгоманова 8 грудня 2011 р.

У статтях українських академічних науковців, студентів, аспірантів і молодих викладачів київських університетів досліджуються актуальні проблеми всесвітньої історії, зокрема, античності, медієвістики, Нового та Новітнього часу. Особливу увагу присвячено розвитку наукових шкіл професорів Інституту історичної освіти імені М.П. Драгоманова М.Ф. Александри і А.Ф. Трубайчука. Матеріали збірки розширюють джерельну базу історичних досліджень, проблематики наукового пошуку, сприяють поглибленню аналізу історичних явищ і процесів.

ЗМІСТ

Вступне слово (*О.О. Сушко*).....8

Розділ 1

НАУКОВА СПАДЩИНА ПРОФЕСОРІВ М.Ф.АЛЕКСАНДРИ ТА А.Ф. ТРУБАЙЧУКА.....10

Бараннік А.М.

Проблема політики «умиротворення» у працях А.Ф. Трубайчука.....10

Крижанівська В.В.

Соціальний, політичний та інтелектуальний контекст формування М.Ф. Александри як історика.....17

Полянський П.Б.

Наукова спадщина українського вченого А.Ф. Трубайчука. Бібліографічний аналіз.....26

Потильчак О.В.

Історична оцінка радянсько-німецьких договорів 1939 року в наукових працях А.Ф. Трубайчука.....29

Розділ 2

ГУМАНІСТИЧНІ ТРАДИЦІЇ АНТИЧНОЇ ТА СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЙ 40

Бабенко Р.В.

Боротьба Данила Галицького проти Золотої Орди за незалежність та її наслідки.....40

Буряк С.А.

Науково-педагогічна діяльність О.А. Добіаш-Рождественської (1874–1939).....49

Голованов С.О.

Місце міфології в становленні релігійних уявлень античного суспільства в Афінійській державі.....56

Дробот М.В.

Особливості патристики як історико-культурного феномену.....64

Опищук О.В. Вчення Філона Александрійського та його вплив на становлення християнства	70
Суддя Ю.В. Особливості ментальності середньовічного купця.....	78
Чечудіна І.О. Античний жіночий туалетний набір.....	85
Юрченко В.В. Київська земля в 1300-1360 роках: стан та проблеми дослідження	95
Розділ 3 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ XX СТОЛІТТЯ.....	101
Встров І.Г. Відродження індустрії країн Європи у повоснний період: проблеми і наслідки.....	101
Вронська Т.В., Лисенко О.Є. Україноцентризм і геополітичний контекст історіописання Другої світової війни	117
Главицький М.В. Генеральна область «Київ» як складова рейхскомісіриату «Україна»: історико- правовий аспект.....	121
Двірна К.П. Київський педагогічний інститут в повоснні роки (1945-1950 рр.): система навчання та профспілкове будівництво.....	129
Зайцева В.О. Геноцид вірмен в Османській імперії та кемалійській Туреччині, як чинник сучасних міжнародних відносин регіону.....	137
Залсток Н.В. Участь британських жінок у Першій світовій війні та її значення для прийняття «Акту про представництво» (1918).....	144
Осмоловська О.Ю. Формування системи регіональної безпеки на Південному Кавказі (кін. XX - поч. XXI ст.).....	153

Павлюченко В.Ю.

Проблема статусу Австрії в системі повоєнних міжнародних відносин оформлення її нейтралітету (1945 – 1955 рр.).....158

Петраускас О.О.

Криза політики врегулювання міжнародних конфліктів ООН у контексті війни в Іраку.....163

Стрельський Г.В.

Г.О.Афанасьєв – дослідник всесвітньої історії, громадсько-політичний, державний діяч України.....172

Шевченко О.Т.

Політико-дипломатичні відносини між Радянським Союзом та нацистською Німеччиною в 1930 – ті роки.....177

Щипець Я.І.

Спроби врегулювання Нагірно-Карабахської проблеми за президентства Г.А. Алієва (1993-2003 рр.).....183

Розділ 4

ОБ'ЄДНАНА ЄВРОПА: ТРАДИЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 190

Бутенко Я.М.

Роль християнства у європейських інтеграційних процесах.....190

Гончар Ю.Б.

Вивчення періоду „Нового курсу” Франкліна Д.Рузвельта: сучасний стан, проблеми і дослідницькі перспективи.....197

Корчова О.В.

Британська Лейбористська партія під час Першої світової війни..... 206

Мальований О.О.

Енергетична політика Європейського Союзу напр. ХХ – поч. ХХІ ст. 210

Наюк А.С.

Ірландська Республіка та реформування Європейського Економічного Співтовариства (80-ті рр. ХХ ст.).....215

Панюхіна Ю.С.

Проблема реорганізації НАТО в програмних документах Республіканської партії США у 1990-х роках.....223

Розумюк В.М. Шляхи історичної еволюції інституту національної держави.....	229
Рудник К.М. Стан та перспективи розвитку постіндустріального суспільства кін. ХХ – поч. ХХІ ст.	240
Теремецька Т.В Проблема формування міжетнічної толерантності на уроках всесвітньої історії.....	244
Харлан Г.О. Політика ФРН щодо турецької діаспори в 1960-1980-х роках.....	251
Черевко О.С. Євроінтеграційна діяльність британського консервативного уряду Едварда Хіта (1970-1973).....	258
Алфавітний покажчик авторів.	268

4. Добиаш-Рождественская О.А. Выставка западных часовников с миниатюрами в Публичной библиотеке Библиотечное обозрение. – Л., 1927. кн. I-II. С. 9-18
5. Добиаш-Рождественская О.А. Западная Европа в средние века. Пг. (Сер. Введение в науку. История / Под ред. С.А.Жебелева, Л.П. Карсавина, М.Д.Приселкова; Вып.10). 1920. – 240 с.
6. Добиаш-Рождественская О.А. Из жизни мастерских письма // Средневековый быт: Сб. статей, посвященный Ивану Михайловичу Гревсу в сорокалетие его научно-педагогической деятельности / Под ред. О.А.Добиаш-Рождественской А.И. Хоментовской и Г.П.Федотова. – Л., 1925. – С.233 – 259
7. Добиаш-Рождественская О.А. История письма в средние века: Руководство к изуч. латин. палеографии [Авт. послесл. и коммент. Л.Киселева]. – 3-е изд., доп. – М.: Книга, 1987. – 317 с.: ил.
8. Добиаш-Рождественская О.А. Крестом и мечом: Приключения Ричарда I Львиное Сердце. – М.: Наука, 1991. – 108 с.
9. Добиаш-Рождественская О.А. Культура Западно-Европейского средневековья: Науч. наследие АН СССР, Отд-ние истории и др.: Отв. ред. В.И. Рутенбург. – М.: Наука, 1987. – 351 с.: портр.
10. Добиаш-Рождественская О.А. Мастерская письма на заре западного средневековья и их сукровища в Ленинграде // Труды комиссии по истории знаний. 10 – Л., 1930.
11. Добиаш-Рождественская О.А. Церковное общество Франции в XIII веке – Пг., 1914. – 190 с.
12. Добиаш-Рождественская О.А. Эпоха крестовых походов. Запад в крестоносном движении: Общий очерк. – 2 изд., – М.: УРСС, 2003. – 118 с.
13. Ершова В.М. О.А. Добиаш-Рождественская // Петрозавод. гос. ун-т им. О.В. Куусинена. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1988. – 111, [2] с., [4] л. ил.
14. Ершова В.М. О.А. Добиаш-Рождественская – педагог (По материалам архива О.А. Добиаш-Рождественской в ГПБ) // Археографический ежегодник за 1974 г. – М.: Изд-во «Наука», 1975. – с.206-217
15. Каганович Б.С. О.А. Добиаш-Рождественская и ее научное наследие // Французский ежегодник за 1982 г. – М., 1984. – с. 190-208
16. Каганович Б.С. Из переписки О. А. Добиаш-Рождественской 1920-1930-х гг. // Отечественная история. 1992. №3. – С. 101-117
17. Люблинская А.Д. О.А. Добиаш-Рождественская как историк // Средние века [Сб. статей. Отв. ред. А.Д. Удальцов] Вып. I М.-Л., Изд-во Акад. наук СССР, напеч. в Свердловске, 1942. – с. 212-226].
18. Люблинская А.Д. Лекции О.А. Добиаш-Рождественской // Добиаш-Рождественская О.А. Культура Западно-Европейского средневековья: Науч. наследие / АН СССР. Отд-ние истории и др.: Отв. ред. В.И. Рутенбург. – М.: Наука, 1987. – С.301 – 307
19. Федотов Г.П. К истории средневековых культов (статья о книге О.А. Добиаш-Рождественской: «Культ Архангела Михаила в латинском средневековье») // Анналы. Пб. – М., 1922, №2 – С. 273 – 278
20. Чехова Е.Н. Ольга Антоновна Добиаш-Рождественская // Санкт-Петербургские высшие женские (Бестужевские) курсы. 1878 – 1918. – Л., 1973. с.191

Буряк С.А. Научно-педагогическая деятельность О.А. Добиаш-Рождественской (1874 – 1939)

Анализируется научная и педагогическая деятельность выдающегося историка-медиевиста, первой в России женщины, которая получила степень доктора всемирной истории, палеографа, педагога, родом из Украины. О.А. Добиаш-Рождественской и ее вклад в развитие медиевистики.

Ключевые слова: медиевистика, средневековья, голларды, палеография.

Svitlana Buriak Research and teaching activities O.A. Dobiash-Rozhdestvenskoi (1874 – 1939)

This article analyzes an outstanding historian-medievalist's scientific and pedagogical activity. She was the first woman in Russia who has got a doctorate of world history. She was born in Ukraine and became a paleohraf, pedagogue. This article is about a Dobiash-Rozhdestvenska and her contribution to the development of medieval studies.

Key words: medieval studies, Middle Ages, holiards, paleography.

УДК 94(3):2-264

Сергій ГОЛОВАНОВ

Місце міфології в становленні релігійних уявлень античного суспільства в Афіській державі

В статті розглядаються питання про співвідношення міфологічних та релігійних уявлень, про вплив, який здійснили міфологічні уявлення на становлення релігійних вірувань полісного суспільства в цілому та Афіської держави зокрема.

Ключові слова: міфологічні уявлення та сюжети, релігійні вірування, релігійні ритуали, античний світогляд, віра в богів, Олімпійська система.

У контексті теми нашого дослідження, питання світогляду античного суспільства в цілому та суспільства Афіньської держави зокрема посідає неабияке місце. Світогляд як система поглядів має величезне практичне значення, впливаючи на норми поведінки та на повсякденне життя людей. Стан світогляду, як суспільства взагалі, так і окремого члена цього суспільства, важливо розглянути, не як сталу дійсність, а як феномен ментальності в його поступовому розвитку, трансформації під впливом суспільних, економічних, політичних умов, що постійно змінювалися. Поняття «світогляд» ми розглядаємо, як «систему узагальнених поглядів на об'єктивний світ та місце людини в ньому, на ставлення людей до дійсності, що їх оточує, та до самих себе» [9,811.]

Загальне визначення характеру світогляду античного суспільства як релігійного не викликає жодних заперечень. Але така однозначність не усуває необхідності заглибитися до аналізу кількох аспектів, які мають місце в цьому питанні. Зокрема, це: питання про пріоритетність релігії чи міфології у формуванні античного світогляду; питання про характер зв'язку та взаємовпливу вказаних компонентів протягом періоду, який охоплює обрана нами проблема. Важливе місце в контексті нашої проблеми посідає, безумовно, питання про структуру античної релігійної свідомості. Нарешті, мабуть найбільш важливим для нашого дослідження, є питання впливу релігійного світогляду античного суспільства на характер та напрям розвитку полісного суспільства, інших компонентів античного світогляду. Ми свідомо не ставили на пріоритетне місце питання про зміст давньогрецької релігії, оскільки ця сторона проблеми достатньо висвітлена попередніми дослідниками. (зокрема: Белох Ю., Боннар А., Вінкельман, Грейвс Р. І.І., Зелінський Ф.Ф., Лосев А.Ф., Асмус В.Ф., Кун М.А.)

Разом із тим, не приділити певну увагу цьому питанню, нам здається також недоречним. Без приділення уваги змістовній стороні релігійного світогляду неможливо успішно розкрити аспект еволюційного розвитку цього світогляду.

Необхідно визнати свосвідність стану джерел з проблеми, що розглядається в цій статті. Окрім писемних джерел, ми маємо прямі підстави звернутися до реконструкції змісту релігійних обрядів. При цьому важливо враховувати не лише зміст та форму того чи іншого обряду, але також дошукатися його витоків та дослідити процес його формування та еволюційних змін.

Велике значення в переліку писемних джерел, окрім історичних досліджень сучасників періоду, що нас цікавить, мають міфологічні сюжети, легенди, перекази, які складають фольклорну спадщину минулого.

Важливе значення в дослідженні проблеми релігійного світогляду, на нашу думку, посідають архітектурні джерела, які ми маємо у вигляді храмових споруд чи їх залишків. Дослідження цього джерела забезпечує розкриття змісту релігійних вірувань, їх співвідношення, розкриття їхньої внутрішньої логіки.

Поряд із архітектурними джерелами важливе місце посідають археологічні джерела з вказаної проблеми, які потрапляють у розпорядження дослідників у вигляді культових предметів, вазових розписів, що відображають міфічні сюжети, всіх тих предметів матеріальної культури, які надають дослідникові археологічні дослідження. При визначенні питання пріоритету виникнення міфології чи релігії більшість авторів вважають природним схилитися до визнання випереджуючого формування міфології відносно релігії. Так, Ю.Белох дотримується точки зору, згідно з якою, релігійні уявлення стародавніх греків формувалися на ґрунті міфічних уявлень, основою яких стали первинні тотемні уявлення мешканців Європи та зокрема Балканського півострова. [4, с 118]. Отже, на думку Белоха Ю., міф є первинною формою світогляду. Саме утворення міфу обумовлене прагненням людського духу пояснити собі причини явищ та предметів, що нас оточують. Період творення міфів він вважає однією зі стадій розвитку людського мислення, яка порівнюється з варварством. Міф процвітає лише в епоху незнання, неосвіченості.

За визнаною класифікацією, процес формування античної релігійної свідомості зазвичай поділяють на три періоди: хтонічний, олімпійський та героїчний. Витоки релігійної свідомості, за наведеною класифікацією, слід шукати в першому, хтонічному періоді. В цей період релігійне почуття є особливо сильним. Формується уявлення про надприродні сили, що існують навколо людини. Страх перед ними є вираженням страху людини перед всевладдям природи, її нездоланною могутністю. [5, с.183] Боннар А. вважає, що для розуміння змісту грецької античної релігії її не можна порівнювати чи шукати в ній аналогії з християнством. Страх людини перед природою поступово переходить у прагнення знайти порозуміння з цими силами, які уявляються у вигляді духів, як добрих, так і злих. На цьому підґрунті й починається синтез релігійного світогляду.

Певну одноставність з Белохом Ю. в цьому питанні висловлює Грейвс Р. Він вважає, що від часів неоліту в Європі релігійна система була виключно однією та базувалася на містичному зв'язку між богинею Луни та її синами, що були від початку об'єднані в тотемні братії. Згідно з Грейвсом Р., в стародавній Європі взагалі не було богів. Віра в богів поступово формувалася в процесі подальшого розвитку первісних форм релігійних вірувань: анімізм, тотемізм, фетишизм та магія. Анімістичні уявлення, починаючи з первісної доби, поступово розвивалися в ідею одушевлення всієї природи. Той, хто приписував людині існування душі, той послідовно мав визнати її існування в тваринах, а відтак і в рослинах. Поступово віра в

існуванні душі поширилася і на всю органічну та неорганічну природу. Так складається уявлення про існування духів моря, лісів, річок (в міфології з'являються наяди, дріади, - морські та лісові німфи).

В процесі розвитку та подальшого ускладнення та диференціації релігійні погляди синтезувалися та втілилися в ідею матері-богині. Первісне релігійне уявлення не потребувало ідеї батьківства. Безсмертною та єдиною була лише Велика богиня. В неї були чоловіки-співправителі, однак вона брала з ними шлюб лише для задоволення та народження дітей. Обряди на честь покровительки вогнища виконувалися у вигляді принесення в жертву чоловіка-царя. Одразу ж, на місце померлого (точніше вбитого) царя заступав новий чоловік, якому лишалося правити рік, до наступного жертвоприношення. [5,с.7]

Згодом публічне жертвоприношення перетворилося на принесення жертви на честь Гестії – покровительки домашнього вогнища. Відчуваючи свою залежність від сил природи, людина прагнула «домовитися» з цими силами, встановити з ними дружні стосунки . Оскільки первинних духів уявляли у вигляді власне людського духу, то робився висновок, що їхню прихильність можна здобути за допомогою тих самих засобів, які надавали задоволення людям – тобто подарунками, коштовностями та смачною їжею. Таким чином, міфічні образи ставали предметом релігійного шанування. Ю.Белох вважає людські жертви залишковими ознаками первісного канібалізму.[4 т.1., с 141] На думку Белоха, жертвоприношення здійснювалися, починаючи з гомерівської доби, на одних і тих самих місцях – там, де ближче до духа чи божества, якій жертву адресовано. За роки здійснення ритуалів це місце накопичувало, шар за шаром, відкладання попелу. Утворювався невеликий пагорб. З часом на цих місцях стали будувати перші храми.[4 ,с.120]

На думку Сергеева В.С., міфи були першою спробою осягти дійсність, що оточувала людей і надати вихід творчій фантазії. Він зазначає, що деякі міфи сходять до глибокої старовини, інші були створені в більш пізній період розселення греків у басейні Егейського моря. Величезне значення міфології Сергеев В.С. вбачає в тому, що міфи дісталися нашого часу не у вигляді казок, а у своєрідному художньо-філософському оформленні. Він вважає, що грецька міфологія являє собою зібрання оповідей, переказів, що вилучені з епічних та ліричних творів поетів, філософів та істориків. Саме вони, на думку Сергеева , надавали міфам художньої, естетичної форми. Саме з міфів черпала свій матеріал грецька література. Цим пояснюється те, що в процесі розвитку грецька міфологія обростала численними нашаруваннями, які іноді цілком затьмарювали первісний її зміст. [8, с.271.] В міфах і знаходили, на думку Сергеева В.С., релігійні уявлення античності. Вони, міфи, залишаються майже єдиним джерелом, що дозволяє нам відтворити грецьку релігію, як одну з найдавніших форм грецької полісної ідеології.

Зелінський Ф.Ф. вважає проявом тотемних уявлень первісної доби саму сутність античної релігії, яка полягає в обожуванні природи та частковому зооморфізмі грецьких богів. Він відзначає, що згодом цей зооморфізм трансформувався та зберігся у вигляді тваринних епітетів вже цілком антропоморфних олімпійських богів (Волоока Гера, Совоока Афіна, Аполлон Лікейський), а також в образах священних тварин, яких мав кожен з мешканців Олімпу. (Сова для Афіни, Орел для Зевса, Кінь для Посейдона тощо.) [6, 14-15]. До сфери залишкових тотемних уявлень Зелінський Ф.Ф. також відносить обожування рослинного світу. Річки, гаї, струмки, навіть море тощо ставали місцем помешкання богів, навіть усвідомлювалися, як втілення самого божества. Грецький землероб, кидаючи зерно в оранку, відчував, що ступає по тілу богині – матері, яка народжує хліб і, взагалі, дає життя всьому живому на світі. [5 т.1, с.189]

На нашу думку, позиція згаданих авторів, відносно пріоритету міфології перед релігійним світоглядом, видається достатньо аргументованою. На її підтримку окрім всього іншого, виступає той факт, що міфічні елементи зустрічаються в змісті античної релігії, в самих несподіваних місцях. І навпаки, складно навести приклади розвиненої системи релігійних уявлень у змісті міфології. Зокрема в міфології ми не зустрічаємо розвинених уявлень про потойбічний світ. Постаті богів у міфології мають здебільшого синкретичний, недиференційований зміст. На думку Белоха Ю., це є свідченням початкового, нерозвиненого стану світоглядних уявлень.

Якщо дошукатися до первісних витоків всього масиву міфологічних уявлень та сюжетів, то Р.Грейвс вважає таким міф про Химеру (Хи́мѐра), що означало «коза». В синкретичному, за характером, змісті цього символу втілювалося будь-яке уявлення про все надприродне. Наприкінці III тис. до н.е. Химера сприймалася як певна геральдична емблема у вигляді складеного зображення, яке мало голову лева, тулуб кози та хвіст змії. Проте не всі грецькі міфи сходять до Химери. Звісно, вона відігравала суттєву роль в міфологічній уяві. Та, разом із тим, існувало безліч архаїчних магічних компонентів, які не збереглися. В Химері слід вбачати певний елемент архаїчної іконографії, вважає Грейвс [6, с.6] При чому, він застерігає від змішування міфологічного змісту з такими жанрами, що утворюють певну структуру релігійної свідомості, як-то: філософські алегорії, які виявляються, наприклад, в гесіодовській космогонії; сатиру чи пародію, яку втілено в описання Атлантиди у Силена; сентиментальну притчу, подібно до історії Нарцисса та Ехо; белетризація історії (пригоди Аріона з дельфіном); політична пропаганда (об'єднання Аттики Тезеєм); веселі анекдоти («сальковний фарс» за участі Геракла, який запліднив за одну ніч 50 дів); вренгі, героїчне сказання (основний зміст «Іліади»). [5 т.1, с.189] Дійсні витoki грецької міфології ми можемо знайти ще в часи, які випереджають появу на Балканах ахейців. В ранніх міфах можна відстежити поступову зміну матрилинійної на патрилиїну систему успадкування влади, процес

формування регіональних держав з племен, які прибули на Балкани з півночі, становлення жрецьких монархій тощо. В цей період боги, поки що, відсутні в системі релігійних уявлень ахейців. Світ надприродного охоплює синкретичний за змістом, культ Великої богині Матері. В міфологічних сюжетах дійовими особами виступають сили природи, всесвіту: Сонце, Місяць, Море та їм подібні. Поступово з тлумачення Луни, в трьох її фазах: молода, повна та збігаюча, виокремлюються три фази матріарха: діва, німфа (тобто жінка шлюбного віку) та стара. З таким тлумаченням згодом поєднується річний перебіг Сонця: весна набуває змісту діви, літо стає німфою, а зима – старою. Так природу, з її сезонними фазами, стали ідентифікувати з міфічними істотами, що набувають самоїтійної іності. Людська свідомість поступово наповнює зміст цих істот за власною подобою. Тому стосунки між цими міфічними персонажами, звісно стали відбивати стосунки, які побутували в суспільстві. В сюжеті, де німфа панувала над земними чоловіками чи юнаками, відображалось панування цариці над царями-жерцями, тобто чоловіками.

Значний масив міфологічних сюжетів відображає також перемогу чоловічої влади. Прикладом цього править міф, де Беллерофонт сідає на Пегаса та вбиває Химеру. Схожим з цим прикладом є сюжет про перемогу Персея над Медузою Горгоною. З приходом на Балкани дорійців наприкінці II тис. до н.е. панування чоловіків встановилося остаточно. Тому теологія богів набуває патрілінійного характеру.

На межі приходу дорійців на Балкани встановлюється також Олімпійська система. Вона виникає, як складний комплекс, що сполучав систему міфологічних та релігійних уявлень. Олімпійська система являє собою наслідок компромісу еллінських та попередніх, доеллінських уявлень. Спершу над всіма богами править подружжя Зевса та Гери. Однак поступово Гера відсувається на підпорядковане становище. Така інтерпретація міфів цілковито спирається на археологічне та антропологічне підґрунтя. Будь-яке інше тлумачення, на думку Грейвса, є безпідставним. Зокрема, Грейвс заперечує позицію К.Юнга відносно тлумачення міфічних персонажів, таких як: Химера, Сфінкс, Горгона, кентаври, сатири тощо, як прояв колективного підсвідомого. На його думку, з якою не можна не погодитися, такі сюжети, де Зевс народжує Афіну зі своєї голови, або Крон відригає власних дітей, яких проковтнув, не є нестримною фантазією, а являють собою оригінальну теологічну догму, в якій знайшли відображення моменти суспільних процесів та конфліктів, що сталися між ахейцями та доахейським, пелазгічним населенням Балканського півострова.

Міфами обростали і самі релігійні ритуали. Стрижневий зміст міфологічних сюжетів зосереджувався на шануванні сонячного божества. Його представниками в земному житті були чоловіки. На V ст. до н.е. жертвенний посуд та страви для нього, на відміну від попереднього архаїчного періоду, вже відсуваються на другий план. Безпосередній акт

жертвоприношень тварин залишається в центрі ритуалу. Але тепер він став дублюватися ритуальними змаганнями – агоном (ἀγών). Він подавався, як спрощений варіант війни [10, с.2]. В ньому брали участь два персонажі – смерть та життя. Життя завжди перемагало. Саме її втіленням ставав чоловік – атлет. Так створюється новий ідеал воїна, на доповнення вже існуючого. Цей синтетичний образ, на думку Акімової А., відсуває на другий план найдавнішу постать мисливця і стає центром нової полісної культури. [8, 234] Цей процес, в тій чи іншій формі, відбився на всіх сторонах грецького мистецтва. Подібні ідеали мали на увазі виховання вивершеної, досконалої людини – красивої тілом та звитяжної духом. Саме до цього ідеалу прикладається поняття калокагатії – (καλός καί ἀγαθός), тобто доброчесності та благородства, притаманних аристократії, у протилежність поганому (κακοί) – якостям простолюдинів: ремісників, збіднілих землеробів, злиднів. Чоловіки, найбільш видатні представники міст, що прославили на змаганнях свій поліс, набували честі бути увічненими на стелах та у статуях, що встановлювалися у святилищах.

Дослідження міфології варто здійснювати, спираючись на результати археологічних, історичних досліджень. Саме з таких міфологічних уявлень і відбувалася концентрація релігійного змісту. Зміст античної релігії продовжував вбирати до себе попередні, первісні форми релігійної свідомості: анімістичні, тотемні, магичні, елементи фетишизму. В надрах нової релігійної системи ці форми перевтілювалися, набували нового вигляду, поєднувалися між собою, створюючи на міфологічному ґрунті більш менш цілісну систему світобачення. Незрозумілість окремих міфологічних сюжетів Грейвс Р. пояснює як результат випадкової чи свідомої неправильної інтерпретації священних зображень чи драматичних ритуалів. Цей процес він називає «іконотропія». Він зустрічається в будь якій релігії, яка намагається приховати радикальні зміни стародавніх вірувань. Випадки іконотропії в грецькій міфології зустрічаються доволі часто. Так, наприклад «суд Париса», - де герою необхідно визнати, яка з богинь є найчарівнішою та вручити їй яблуко, - Грейвс вважає всього лише свідченням давнього ритуалу, який вже не існував у часи Гомера та Гесіода. Яблуко, що символізує любов богині, куплену ціною життя, є для Париса пропуском у потойбічний яблуневий сад, куди потрапляють душі героїв. Такий же дарунок вручають Гераклові три гесперида, а Адамові - «матір роду людського» Єва. [5, с.13]

Релігія, таким чином, закономірно виростала з міфологічних сюжетів під впливом повсякденних занять, господарської діяльності. Найбільшого значення та поштового ставлення набували культу богів, що втілювали функції природи, найбільш значущі для людей та їхнього господарювання.

Але, разом із тим, не слід ототожнювати релігію з міфологією. Численні сторони релігії недостатньо і навіть зовсім не відображені в міфах. Про них можна дізнатися лише з пам'яток матеріальної культури, мистецьких творів.

Ми не ставили собі завдання відстежити у цьому дослідженні процес трансформації релігійних уявлень з первісного ступеня до стрункої світоглядної системи. Варто зазначити, що найбільш характерною ознакою такої трансформації Белох Ю. вважає появу імен для богів. Він зазначає, що «ім'я є першою індивідуальною рисою, яка виокремлює кожне божество від середовища його співбратів, тому повсюди, де один народ позичає в іншого релігійні уявлення, він позичає разом із ними й імена богів» [4 т. I, с.125] Тож, поступова персоніфікація божеств сприяла конкретизації їхнього культу. Хоча, варто пам'ятати, що, як зазначає Боннар Л., грецька релігія назавжди зберегла дещо розмитий, неконкретний характер свого змісту. Цим вона видається схожою на фольклор. [5, т. I, с. 183] Це, доречі, є додатковою вказівкою коренів виникнення та напряму розвитку античної релігії. Виокремившись від фольклору, який набув міфологічної форми, антична релігія на весь час свого існування зберегла з ним тісний зв'язок. Такий зв'язок, між іншим сприяв художньому вибудовуванню, конкретизації змісту міфологічних сюжетів в порядку зворотного зв'язку, надання їм композиційної стрункості. Тепер боги стають дійовими особами, персонажами міфологічних пригод. В цих пригодах своїми чеснотами та вадами, боги набувають все більшої схожості до людей. Грецьке мислення, таким чином, піднеслося до утворення відсторонених уявлень. Греки стали надавати таким поняттям вигляд реальних осіб.[4, т. I, с.130]. Так з'явився бог грому та блискавок Зевс, бог війни Арес, богиня перемоги Ніке, бог кохання Ерос тощо. Ці культу продовжували існувати поряд із залишками тотемних культів тварин. Останні набували вигляду священних тварин чи птахів, які присвячувалися кожному з богів. Поряд із тваринними культурами, як прояв залишкових ознак тотемізму продовжував існувати культ священних дерев, гаїв, навіть священних каменів, як прояв фетишизму.

Більшість дослідників вважає, що остаточне оформлення олімпійської релігії відбулося в період панування аристократії. Вона виникає, як компроміс між еллінським та попереднім, доеллінським населенням Балканського півострова. Точніше, як компроміс між різними уявленнями божества. Божества жіночої статі набувають статусу, підпорядкованого богам-чоловікам. (Гера, Афіна, Гестія). Так, переважання богів над богинями, на думку дослідників, відображає трансформації, що відбулися в суспільстві протягом архаїчного періоду. [8,с.274; 6,с.62; 5,с.12] Проте, слід мати на увазі, що в період, який охоплюють хронологічні межі нашого дослідження, розвиток і трансформація релігійного змісту тривали. Починаючи з архаїчної доби, зміст якої складає розквіт і падіння тиранії, коли відбувається зростання ролі селянства, на перший план виступає шанування землеробських божеств. Починаючи з VI ст. до н.е. провідну роль в Афінах починає відігравати культ Діоніса, поряд із продовженням шанування традиційних олімпійських культів Аполлона, Артеміди. Найбільш яскраво цей процес проявляється на етапі тиранії Пісистрата.

Джерела та література

1. Акимова Л. Искусство Древней Греции. Геометрика. Арханка. – СПб., 2007. 396 с.
2. Асмус В.Ф. История античной философии. – М., 1998. 320 с.
3. Багаевский Б.Л. Земледельческая религия Афин. Т. I. – Пг., 1916.
4. Белох Ю. История Греции. Пер. с немец. Т. I- 2. – М., 2009.
5. Боннар А. Греческая цивилизация. В 3 т. – М. 1992.
6. Грейвс Р. Мифы древней Греции. – М. 1992. – 620 с.
7. Зелинский Ф.Ф. Древнегреческая религия. / Зелинский Ф.Ф. – К., 1993. – 320 с.
8. Кун Н.А. Легенды и мифы Древней Греции. / Кун Н.А. – Душанбе, 1988. – 463 с.
9. Сергеев В.С. История Древней Греции. – М.-СПб., 2008. – 927 с.
10. Советский энциклопедический словарь. – М. 1979.
11. Фрайденберг О.М. Поэтика сюжета и жанра. Период античной литературы. – М., 1997.

Голованов С.А. Место мифологии в становлении религиозных

В статье рассматриваются вопросы о соотношении мифологических и религиозных представлений, о том влиянии, которое оказали мифологические представления на становление религиозных верований полисного общества в целом и Афинского государства в частности.

Ключевые слова: мифологические представления и сюжеты, религиозные верования, религиозные ритуалы, античный мировоззрение, вера в богов, Олимпийская система.

Golovanov S.A. Place of mythology in shaping religious beliefs of the ancient society in the Athenian state

The article discusses the relationship between the mythological and religious ideas, about the impact that mythological notions had on the formation of polis society religious beliefs in general and of the Athenian state in particular.

Keywords: conceptions and mythological scenes, religious beliefs, religious rituals, ancient philosophy, the belief in gods, the Olympic system.

УДК 94(100) «10/70»:276

Микола ДРОБОТ

Особливості патристики як історико-культурного феномену

Досліджуються особливості зрілої патристики як історико-культурного явища (IVст.н.е. - IIIст.н.е.), генетичний зв'язок християнства із античною традицією та його вплив на формування нового типу цивілізації.

Ключові слова: патрологія, патристика, духовне життя, еллінська філософія, релігійний досвід.

Наука, що вивчає патристику і життя святих отців називається патрологією. Термін «патрологія» було вперше використано протестантським вченим Й. Герхардом у XVII ст., у роботі «Патрологія, або твір про життя і праці вчителів давньохристиянської Церкви» [6, с. 2].

Спочатку патристикою називалося повне систематичне викладення вчення святих отців, і вона являлася наукою богословською, патрологія же мала головним предметом бібліографічні і критико-бібліографічні дослідження про отців Церкви і їх творчість [6, с. 3]. Зачатки патрології знаходяться вже у «Церковній історії» Євсевія Кесарійського, в якій повідомляється епізодично про твори багатьох отців церкви і церковних письменників.

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК АВТОРІВ

Бабенко Роман Вікторович,

доцент кафедри всесвітньої історії Інституту історичної освіти
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Бараннік Анатолій Миколайович,

студент 4 курсу Інституту історичної освіти Національного
педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Буряк Світлана Анатоліївна,

аспірантка кафедри історії та археології слов'ян Інституту історичної
освіти Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова

Бутенко Яніна Миколаївна,

аспірантка кафедри всесвітньої історії Інституту історичної освіти
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.....

Вєтров Ігор Георгійович,

кандидат історичних наук, професор кафедри джерелознавства та
спеціальних історичних дисциплін Інституту історичної освіти
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Вронська Тамара Василівна

доктор історичних наук, професор Академії СБ України

Гаврилів Катерина Василівна,

аспірантка кафедри всесвітньої історії Інституту історичної освіти
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова

Главацький Максим Володимирович,

аспірант кафедри історії України Інституту історичної освіти
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова.

Голованов Сергій Олександрович,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та методики навчання інституту лідерства та соціальних наук Київського університету імені Б. Грінченка.

Гончар Юлія Борисівна,
доцент кафедри всесвітньої історії Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Двірня Катерина Петрівна,
доцент кафедри історії України Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Дробот Микола Васильович,
студент 3 курсу Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Зайцева Вікторія Олександрівна,
студентка 5 курсу Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Залеток Наталія Валеріївна,
студентка 5 курсу Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Корчова Ольга Володимирівна,
здобувачка кафедри всесвітньої історії Інститут історичної освіти НПУ імені М.П. Драгоманова

Крижанівська Валентина Володимирівна,
доцент кафедри всесвітньої історії Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Лисенко Олександр Євгенович,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділом історії Другої світової війни Інституту історії України НАН України.

Мальований Олександр Олексійович,
старший викладач кафедри всесвітньої історії Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Паюк Антоніна Сергіївна,

аспірантка кафедри всесвітньої історії Інституту історичної освіти
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Онищук Олександр В'ячеславович,

студент 3 курсу Інституту історичної освіти Національного
педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Осмоловська Олена Юріївна,

доцент кафедри всесвітньої історії Інституту історичної освіти
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Павлюченко Вікторія Юріївна,

студентка 4 курсу Інституту історичної освіти Національного
педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Панюхіна Юлія Сергіївна,

аспірантка кафедри всесвітньої історії Інституту історичної освіти
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Петраускас Олена Олегівна,

студентка 4 курсу Інституту історичної освіти Національного
педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Полянський Павло Броніславович,

кандидат історичних наук, професор, старший науковий співробітник
Національної академії педагогічних наук України.

Потильчак Олександр Валентинович,

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри джерелознавства
та спеціальних історичних дисциплін Інституту історичної освіти
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Розумюк Володимир Михайлович,

кандидат політичних наук, старший науковий співробітник відділу теорії
міжнародних відносин Інституту світової економіки і міжнародних
відносин

Рудник Катерина Миколаївна,
студентка 5 курсу Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Стрельський Геннадій В'ячеславович,
кандидат історичних наук, професор кафедри етнології Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Суддя Юлія Василівна,
студентка II курсу Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Харлан Ганна Олександрівна,
студентка 5 курсу Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Теремецька Тетяна Віталіївна ,
асистент кафедри МВІСПД Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Черевко Оксана Степанівна,
кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Чечуліна Ірина Олексіївна
студентка I курсу історичного факультету Київського Національного Університету ім.Т.Г.Шевченка.

Шевченко Олег Тарасович,
кандидат історичних наук, доцент кафедри джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Щиpecь Яна Ігорівна,
студентка 4 курсу Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Юрченко Василь Васильович,
аспірант кафедри всесвітньої історії Інституту історичної освіти
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

А
точні
інших

Наукове видання

Всесвітня історія очима українських істориків

присвячена науковому і педагогічному доробку фундаторів
кафедри, професорів М.Ф. Александри та А.Ф. Трубайчука

Збірник наукових статей учасників конференції
(8 грудня 2011 р.)

Відповідальні редактори:

О.С. Черевко, О.С. Осмоловський, Ю.Б. Гончар

Технічне редагування і комп'ютерний набір:

Я.М. Бутенко, А.Л. Мугир, В.В. Куцевич

Переклад англійською мовою:

І.С. Черевко

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір,
точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та
інших відомостей.

Підписано до друку 25.03. 2012 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times.

Ум. др. арк. 15,51. Обл.-вид. арк. 17,83.

Наклад 100 прим. Зам. № 222.

Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 1101 від 29.10.2002. (044) 234-75-87
Віддруковано в друкарні Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова (044) 239-30-26